

Ярослава МАРТИНОВА

магістриня,

Російський державний гуманітарний університет

(Москва, Росія)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3296-0650>

e-mail: prantasta@gmail.com

ШЛЯХТИЧ СТЕПАН ФЕДОРОВИЧ ЧИЖИНСЬКИЙ І ЙОГО ДОЛЯ В РОСІЙСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

У другій половині XVI–XVII ст. російська влада завзято підтримувала міграцію. Вона охоче залучала іноземних спеціалістів до служіння Росії. Вихідці з Речі Посполитої були однією з найбільших груп іноземців у Російській державі. У процесі численних російсько-польських війн у XVII ст., на службу до російського царя перейшло чимало колишніх військовополонених представників шляхти. Емігранти вливалися в ряди служивого дворянства. Багато хто з них компенсували потребу в кваліфікованих цивільних і військових кадрах. Західноруський шляхтич Степан Федорович Чижинський стояв біля витоків російського придворного театру, приймав участь у культурному будівництві на своїй новій батьківщині. У статті використано збережений уривок його розпитувальних свідчень, проведено порівняння даних з цього документа з раніше опублікованими Е. Барсовим біографічними даними з «рукописи», наведеної без вказівок джерела її походження. Згадані розпитувальні свідчення вперше вводяться в науковий обіг, біографічні дані, зазвичай, наводилися з посиланням на статтю Е. Барсова про придворний театр царя Олексія Михайловича.

Ключові слова: Річ Посполита, Руське воєводство, шляхта, Російська держава, театр, Посольський приказ, перекладач, Степан Федорович Чижинський.

Степан Федорович Чижинський відомий участю в роботі першого російського театру царя Олексія Михайловича, а також діяльністю в Посольському приказу в якості перекладача з латинської, польської та білоруської мов. Родом з українських земель – Руського воєводства Львівського повіту Речі Посполитої, учасник військових кампаній в складі полку гетьмана Потоцького в чині ротмістра, був неординарною особистістю. Відомості про нього, на жаль, досить уривчасті, але збереглися документи, що дають можливість оцінити його внесок у розвиток російського театру, розвиток традиції перекладів на російську мову, участь в дипломатичній діяльності Російської держави.

У XVII ст. спостерігається зацікавлення європейських професійних військових і представників ряду інших професій (наприклад, лікарів) до Москви, як до місця, де можна знайти роботу. Приїздили двома способами: або добровільно за наймом, або потрапляли в полон. Дехто залишався на новій батьківщині назавжди. Було кілька вагомих факторів при прийнятті рішення про вступ на службу до російського царя: вступники отримували не тільки платню, як найманці, а й мали помісні «дачі» з яких

могли себе прогодувати. У Європі був надлишок, зокрема, військових фахівців, а в Росії добре платили. Платня, на відміну від багатьох інших країн, виплачувалася вчасно і сумлінно. Для військових відкривалася можливість швидкого кар'єрного росту, і, відповідно, зростання платні. Серед «добровільних емігрантів», які приїхали в Росію, дослідники вказують, що російські чиновники розподіляли прибулих між трьома основними групами: вихідці з Західної Європи, Речі Посполитої та Османської імперії. Водночас у Російській державі опинялися також емігранти-полонені, які потрапили в російський полон у наслідок численних тогочасних воєн і залишилися в країні. Найбільший приплив таких емігрантів протягом століть йшов з Речі Посполитої (Литви, Польщі – як зазначено в приказній документації).

Але не тільки військові могли побудувати кар'єру в Московському царстві. У Росії, на відміну від Речі Посполитої, приказна служба в XVII ст. давала можливість отримувати як платню, так і помісні наділи. У Російському царстві шляхтич одержував можливість за свою службу царю в якості військового або приказного службовця (наприклад, перекладача або живописця) отримати «в кормление» земельний наділ з селянами. І таким чином не втратити шляхетської гідності. Цінність життя в Росії була нижчою, ніж в інших європейських країнах. Тут також варто зауважити, що в Москву приїжджали служити, зокрема, дворяни, чиї володіння перебували на кордонах Польщі та Литви і часто розорялися під час бойових дій. Жили такі дворяни, як правило, на платню професійних військових і були звичайними найманцями.

З біографії Чижинського відомо, що народився він в шляхетській православній родині у Львівському повіті. Безумовно складно сказати, чи мешкали вони в самому Львові. Згадуючи про сім'ю Чижинський говорив, що його рідний брат залишився у Польщі, і що про його долю він нічого не знає¹. Також вказав, що його родичі значилися в шляхетському списку по Смоленську².

У розпитувальних свідченнях при назначенні в Посольський приказ Чижинський вказував на приналежність до «благочестивой вере греческого закона». Це свідчить про те, що він був православним, до того ж «по московскому образцу», тобто віросповідання не викликало сумнівів і не вимагало додаткових обрядів. Т. А. Опаріна зазначає, що усі не православні, не члени московської церкви, позначалися «иноземцами»³. У документації по С. Чижинському не зустрічаємо згадок про нього як про «іноземця». При назначенні Чижинського в Посольський приказ його приймають у лави московського дворянства.

На жаль, невідомо, де навчався С. Чижинський. Він добре володів польською і латинською мовами, був знайомий з «комедійними науками». У Москві Чижинський говорив про себе, що він викладав латинку в Києво-братському колегіумі⁴. В. Всеволодський-Гернгросс вказував, що «после окончания Академии Чижинский слу-

¹ Барсов Е. В. Новые розыскания о первом периоде русского театра. Б.м., Б. г. С. 4.

² Посилання на двох братів – Ієва та Івана Пагурських міститься в опублікованому Є. В. Барсовим документі, проте в дійшовшому до нас списку розпитувальних свідчень цей лист відсутній.

³ Опарина Т. А. Иноземцы в России XVI–XVII вв. Москва, 2007. С. 6.

⁴ Российский Государственный Архив древних актов (далі – РГАДА). Ф. 159. Оп. 2. Ч. 1. Д. 1341. Л. 1.

жил в полку у гетмана Потоцького»⁵. Однак документів, які підтверджують навчання Чижинського в Києво-Могилянській академії наразі не виявлено.

Один з перших збережених документів, де згадується Чижинський, датується 1674 р.⁶ У РГАДА в фонді приказних справ «новой разборки» Посольського приказу зберігся уривок допиту шляхтича Степана Елжінського, який служив в полку гетьмана Потоцького⁷. Шляхтич повідомляє, що Чижинський служив у полку гетьмана Потоцького ротмістром хоругви Волоської і «ходил под город Хвостов для добычи», «был под Дорошенком», але після розгрому загону місцевими жителями, «ушел от них в болото» і «пришел в монастырь братской⁸ и в монастыре жил два года, и учил шляхетских детей по латыни⁹». Звідти він перебрався до Смоленська разом з Смоленською шляхтою, яку навчав латини, де з'явився до боярина і стольника М. А. Голіцина. У Смоленську Чижинський пробув два роки і присвятив час навчанню дітей шляхтичів латинської мови. У 1675 р. він, разом з шляхтичем Данилом Гурко, приїхав до Москви і з'явився в Посольський приказ до боярина Артемона Сергійовича Матвєєва. У цьому Приказі, ймовірно, і було здійснено розпитування Чижинського. Документ, на жаль, дійшов до нас не повністю і на цих подіях закінчується. Однак, ще в 1882 р. Є. В. Барсів у роботі з історії першого російського театру¹⁰ посилається на рукопис 1677 г., який не дійшов до наших днів. Автор не вказує що це був за рукопис і де він знаходився. При зіставленні відомостей, які Чижинський повідомив про себе приказним службовцям, і даних Барсова, стає очевидним, що вони збігаються. Подібний збіг може говорити про те, що рукопис, який перебував у розпорядженні Барсова, були розпитувальні свідчення в приказі. Складно зараз сказати, чи користувався вчений саме тим документом, який дійшов до нас в неповній версії, або була ще якась інша копія. Очевидно, що основним документом для дослідників діяльності перекладача Посольського приказу С. Чижинського, були його розпитувальні свідчення. Барсів використовував більш повну версію цієї промови, тому саме його робота лягла в основу інших досліджень, присвячених даній персоналії. Саме в цій роботі Барсів висловлює припущення, що вказівка в рукописи 1677 р. «[...] делал он комедию о Давыде з Галиафом, и иные комедии»¹¹ слід читати як «написав» і далі вказує, що «нам впервые становится известным, что “комедия Давыд з Галиафом” и даже иные какие-то комедии написаны были Чижинским»¹². Є. В. Барсів вказує, що Чижинського розпитував А. С. Матвєєвим щодо комедійних наук і знаннях в цій сфері. Цитуючи рукопис, він згадує, що за наказом Матвєєва «делал он (Чижинский) комедию о Давыде з Галиафом, и иные комедии; и учил комедийному делу восемьдесят человек всякого чину

⁵ Всеволодский-Гернгросс В. Русский театр. От истоков до середины XVIII в. Москва, 1957. С. 116.

⁶ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 1. Д. 1341. Л. 1.

⁷ В описі і назві документа неправильно вказано прізвище, ймовірно, помилка при укладанні.

⁸ Києво-Братський монастир був повністю зруйнований військами гетьмана П. Д. Дорошенка в 1665 р. Ймовірно, саме про цей період часу згадує Чижинський при розпитуванні в приказі.

⁹ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 1. Д. 1341. Л. 1.

¹⁰ Барсов Е. В. Новые розыскания... С. 4–5.

¹¹ Там же. С. 4.

¹² Там же. С. 5.

людей; и был у того дела восемь месяцев; и комедию о Давыде з Галиафом изготавил [...]»¹³. Історик літератури на підставі рядка цитованого документа «делал комедию» робить висновок, що ця комедія й інші були написані безпосередньо Чижинським¹⁴.

Текст п'єси, на жаль, не зберігся, але дійшов технологічний опис до спектаклю за січень 1676 р.¹⁵ С. К. Богоявленський, ймовірно, на підставі даної відомості, повідомляє, що постановкою комедії про Давида з Голіафом і навчанням акторів завідував Степан Чижинський¹⁶. Дослідники історії літератури розійшлися в думках кого ж слід вважати автором «Комедії про Давида з Голіафом» і «Комедії про Бахуса з Венус» – пастора Грегорі або Чижинського. Ще одне дискусійне питання – яку роль в театрі Олексія Михайловича виконував Чижинський. Чи був він автором п'єс і продовжувачем традицій Симеона Полоцького¹⁷, чи був запрошений А. С. Матвєєвим тільки як постановник, що мав певний досвід постановки шкільних п'єс в Академії, а також для навчання набраної трупі придворного театру¹⁸.

С. Чижинський мав родинні зв'язки і контакти також у Смоленському воєводстві. З Братського монастиря, в товаристві смоленської шляхти він спершу приїжджає до Смоленська, а через два роки до Москви зі смоленським шляхтичем Данилом Гуркою, чие прізвище у XVIII ст. значилося серед найвидатніших смоленських шляхтичів¹⁹. Д. Гурко належав до старовинного білоруського роду, який в середині XVII ст. розділився на дві гілки, одна з яких залишилася підданими польського короля, а інша присягнула російському царю. Представника даного роду були власниками чималих земельних угідь. Саме бажання зберегти їх було вирішальним фактором при виборі підданства. Досить багато сімей смоленської шляхти ділилися таким чином на «російську» і «польську» гілки, коли одні залишалися в Смоленську, а інші виїжджали до Речі Посполитої на старі родові маєтності, часом встигнувши присягнути російському царю²⁰. К. В. Харлампович вказує, що батьківщиною Чижинського був Смоленськ, звідки він переїхав до Польщі²¹. Однак дане припущення поки ніяк не підтверджується. У списках смоленської шляхти XVII ст. прізвища «Чижинський» не рахується²². Прізвище «Пагурських» також не вказане, але в складі смоленських полків служать представники прізвища «Погурських», при цьому зазначені імена «братів» Чижинського, не збігаються повністю з наявними в розписах²³. Зв'язки з

¹³ Барсов Е. В. Новые розыскания... С. 5.

¹⁴ Там же. С. 5.

¹⁵ Русская драматургия последней четверти XVII и начала XVIII в. Москва, 1972. С. 312.

¹⁶ Богоявленский С. К. Московский театр при царях Алексее и Петре. Москва, 1914. С. XIV.

¹⁷ Всеволодский-Гернгросс В. Русский театр... С. 116.

¹⁸ Русская драматургия последней четверти XVII и начала XVIII в. С. 20.

¹⁹ Богословский М. М. Смоленское шляхетство в XVIII веке. *Журнал министерства народного просвещения*. 1899. № 322. С. 27.

²⁰ Шпиленко Д. П. Материалы к родословию смоленского дворянства. Москва, 2006. С. 59.

²¹ Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Казань., 1914. Т. 1. С. 397.

²² Смоленская шляхта: в 2 т. Москва, 2006. Т. 2: Списки шляхты, хранящиеся в Российском Государственном Архиве древних актов.

²³ Там же. С. 56, 75, 140, 181, 204, 210, 231.

смоленськими шляхетськими родами, що залишилися після взяття Смоленська 1654 р. військами царя Олексія Михайловича, і присягнули московському правителю, також могли вплинути на прийняття рішення Чижинського пристати на службу царю.

У незбереженій частині розпитувальних свідчень, опублікованій Е. Барсовим, Чижинський згадує, що «как-де комедии минули и он – Степан с того времени жил у Газскаго митрополита, по отпуске его с Москвы [...]»²⁴. С. І. Ніколаїв вказує, що Чижинський служив при Паїсії Лігариді перекладачем²⁵. Однак, якщо так і було, то досить недовго, через від'їзд митрополита до Києва в 1676 р. Разом з Лігаридом працював ще один шляхтич-перекладач Посольського приказу – Семен Лаврецький, який три роки писав і перекладав «книги ответные на богохульные статьи раскольника, б. попа Никиты Пустосвята»²⁶. Не можна виключати, що Чижинський був знайомий з Паїсієм раніше, в період свого учителювання в Києво-Могилянській академії. Слідом за В. О. Ейнгорном, К. В. Харлампович зазначив, що Лігарид був прихильником відкриття в Росії училищ для поширення освіти, при ньому в Москву приїжджають три вчителі латинських шкіл²⁷. Степан Чижинський володів латинською і польською мовами, мав викладацький досвід зазначених предметів, він міг бути й надалі залучений до викладання в училищі. Однак, митрополит виїхав назад до Києва, а невдовзі помер. Чижинський подав прохання про визначення в перекладачі латинської і польської мов у Посольський приказ, куди і був зарахований 1678 р.

Протягом усього XVII ст. Посольський приказ був літературним центром. У 1670–1680-і рр. перекладачі приказу перекладають ряд літературних творів (наприклад, Стахів Гадзаловський перекладає у 1685 р. «Гіпіку», Семен Лаврецький, Григорій Кульчицький, Іван Гуданський, Гаврило Дорофєєв, Іван Васютинський у 1677 р. – «Велике Зерцало», Степан Чижинський у 1691 р. «Выдание о добронравии» Яна Жабіци).

Посольський приказ у XVII ст. став найбільш «популярним» приказом, куди представники польських і литовських дворянських родів потрапляли на службу невійськового роду. Створення Посольського приказу було пов'язане з розширенням і ускладненням зовнішньополітичної діяльності Російської держави. Посольський приказ був одним з головних ланок в адміністративній системі Росії XVI–XVII ст., відігравав важливу роль у визначенні тактики і стратегії проведення зовнішньополітичного курсу Московської держави. Апарат Посольського приказу був найбільш кваліфікованим і одним з найчисленніших. В кінці XVI ст. в Посольському приказі було кілька думних дяків, десятки дяків з чітким розподілом обов'язків за напрямками зовнішньополітичної діяльності, а загальна їх кількість досягала кілька сотень людей і була найбільшою в приказовій системі.

У XVI–XVII ст. в апараті Посольського приказу діють професійні групи: піддячі для ведення діловодства, перекладачі (письмовий переклад), тлумачі (усний переклад), золотописці (для оформлення дипломатичних грамот). Тлумачі і перекладачі залучалися до приказу для виконання тих чи інших конкретних робіт. В їх обов'язки

²⁴ Барсов Е. В. Новые розыскания... С. 4.

²⁵ Словарь книжников и книжности Древней Руси. Санкт-Петербург, 2004. Вып. 3 (XVII в.). Ч. 4. / отв. ред. Д. С. Лихачев. С. 181.

²⁶ Харлампович К. В. Малороссийское влияние... С. 430.

²⁷ Там же. С. 397.

входило технічне забезпечення безперебійної роботи даної установи: усний та письмовий переклади дипломатичної документації, супровід посольств.

Специфіка функціонування Посольського приказу, що полягала у веденні міжнародних зносин держави, проходження через приказ документації на іноземних мовах, спілкування службовців з іноземцями, вимагала наявності фахівців, які вільно володіють як мінімум двома мовами і здатні здійснювати переклад як усної, так і письмової мови²⁸. Аж до кінця XVII ст., перекладачами здебільшого були «иноземцы».

Після смерті царя Олексія Михайловича і закриття театру, Чижинський подав чолобитну про прийняття його перекладачем польської, латинської та білоруської мов у Посольський приказ (1677–1678 рр.)²⁹. Відразу ж після надходження на службу, Чижинському доручають перекласти з латинської мови «Селенографію» («Про місяці») Я. Гевеліуса, за що в квітні 1681 р. за його «челобитной» виплачують платня³⁰. За заведеною практикою, перший переклад розглядався як свого роду випробувальний. Робився він понад три роки³¹. Одночасно ним виконується і поточна приказова робота. Зарахований він був у штат з визначеною платнею у 20 рублів річних і по 2 алтини кормових на день³². За свою перекладацьку кар'єру Чижинський переклав ряд книг, включаючи «Польську хроніку» М. Стрийковського, «Двір цісаря турецького» Цезарія Батонія, «Книгу про всяких звірів» і, можливо, ряд інших³³. Переклад С. Чижинського книги І. Гевеліуса «Селенографія, або опис місяця», над яким той працював з 1678 по 1681 р., знаходився в особистій бібліотеці царя Федора Олексійовича і після смерті останнього потрапив у бібліотеку царевича Петра³⁴. Переклад з польської «Двору цісаря турецького» Шимона Старовольського зберігся в єдиному списку у зборах рукописів і стародруків Російської державної бібліотеки³⁵. Хроніка Матвія Стрийковського з 1668 по 1688 рр. перекладалася чотири рази. Анонімний переклад «Польської хроніки» (так званий перший повний переклад), виконаний в період з кінця 1672 – не пізніше 1676 рр.³⁶, відрізняється від інших більшою точністю і характерний для перекладацької школи Посольського приказу. Дослідники висловлюють припущення, що саме цей переклад був виконаний С. Чижинським³⁷. Найпопулярнішим перекладом Чижинського, С. І. Миколаїв вважає переклад 1691 р. збірки Яна Жабіце «Выдание о добронравии»,

²⁸ Беляков А. В. Служащие Посольского приказа 1645–1682 гг. Санкт-Петербург, 2017. С. 93.

²⁹ Лукичев М. П. Новые архивные документы о жизни и творчестве переводчика XVII века С. Ф. Чижинского. *Исследования по источниковедению истории России (до 1917 г.): сб. статей*. Москва, 1997. С. 42.

³⁰ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 1. Д. 2097. Л. 247–248.

³¹ Лукичев М. П. Новые архивные документы... С. 44.

³² РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 1. Д. 1737. Л. 1.

³³ Словарь книжников и книжности Древней Руси. Санкт-Петербург, 1992. Вып. 3 (XVII в.). Ч. 1. / отв. ред. Д. С. Лихачев. С. 244–245.

³⁴ Лукичев М. П. Новые архивные документы... С. 44.

³⁵ Российская государственная библиотека. Отдел рукописей. Ф. 310: Собрание рукописных книг В. М. Ундольского. № 1034.

³⁶ Шустова Ю. Э. Упальский список русского перевода. Хроники Мачея Стрийковского. *Очерки феодальной России*. Москва; Санкт-Петербург: Альянс-Архео, 2008. Вып. 12 / ред. С. Н. Кистерев. С. 181–204.

³⁷ Лукичев М. П. Новые архивные документы... С. 45.

виконаний живою, розмовною мовою. Переклад зберігся в 14 списках³⁸. Переклади Чижинського є кращими зразками перекладацької школи Посольського приказу другої половини XVII ст. і свідчать не тільки про блискуче знання мов, з яких здійснювався переклад, а й про літературний талант перекладача.

Для початкового періоду його діяльності характерна інтенсивна перекладацька робота. Річний оклад був найбільш важливим, хоча і не завжди найбільшим джерелом прибутку перекладачів Посольського приказу. Саме величина окладу визначала місце перекладача в службовій ієрархії. Фахівці з західних мов отримували трохи більше, ніж зі східних. У 1695 р. Чижинському встановлюється поденний корм «по одинадцяти алтин по чотири денги», за вартістю оплати він як перекладач на третьому місці після Спафарія і Семена Лаврецького³⁹.

Варто відзначити прагнення перекладачів підтвердити своє дворянське походження, що виразилося в подачі їхніх родоводів до родовідної комісії (наприклад, Семен Лаврецький). Що стосується Степана Чижинського, то в грудні 1682 р. йому була надіслана наказна пам'ятка про запис його в чин московського дворянина зі збереженням окладу в Посольському приказі⁴⁰. Перекладами і приказовою діяльністю Чижинський займався в Посольському і Малоруському приказах, про що згадував в одній зі своїх чолобитних, за якою отримав додаткові помісні придачі⁴¹. М. П. Лукічев припустив, виходячи з тексту приказової статті 1682 р., що становище Чижинського зміцнилося в результаті орієнтації під час смуги на партію царівни Софії. Весь період смуги він перебував при дворі⁴².

У соціальному становищі перекладачів помітна певна двоїстість. У службовій ієрархії приказу вони перебували в підлеглому становищі відносно піддячих, хоча і очолювали часом посольства. У загальнодержавній і службовій ієрархії багато з них займали значно вище становище ніж піддячі. Участь в приказовій службі вважалася «порухою дворянської честі»⁴³. Ймовірно, що це, однак, не поширювалося на перекладачів і пояснюється дефіцитом фахівців, які володіють іноземними мовами.

В архіві Посольського приказу збереглося кілька чолобитних, за якими можна зрозуміти про відсутність у перекладача будь-яких засобів до існування крім платні і помісних дач в приказі. Ймовірно, сам він міг походити з небагатого шляхетського роду, так званої «околичной шляхты». У 1681 р. з Чижинського вимагає стягнути позичені гроші під'ючий Конюшенного приказу⁴⁴. Він безуспішно звертається з чолобитною про передачу йому маєтку померлого перекладача Дмитро Михайлова

³⁸ Николаев С. И. Произведения Яна Жабчица в русских переводах XVII в. *Труды отдела древнерусской литературы*. Ленинград, 1981. Т. 36. С. 174.

³⁹ Кудрявцев И. М. «Издательская» деятельность Посольского приказа (К истории русской рукописной книги во второй половине XVII в.). *Книга: исследования и материалы*. Москва, 1963. Сб. 8. С. 239.

⁴⁰ Словарь книжников и книжности Древней Руси. Санкт-Петербург, 2004. Вып. 3 (XVII в.). Ч. 4 / отв. ред. Д. С. Лихачев. С. 230.

⁴¹ РГАДА. Ф. 138. Оп. 2: 1682 г. Д. 20. Л. 423–425.

⁴² Лукічев М. П. Новые архивные документы... С. 46.

⁴³ Беляков А. В. Служащие Посольского приказа... С. 118.

⁴⁴ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 1. Д. 2281. Л. 1.

замість видачі кормових грошей⁴⁵. У 1684 р. проводиться судна справа проти нього за чолобитною селянина Д. Пунково Юр'єва-Польського, який звинуватив перекладача в несплаті грошей за найм і побиття⁴⁶. Через рік в суд звертається його колега за наказом Христофоров про стягнення позикових грошей⁴⁷. У 1688 р. вдова іншого тлумача Турчанинов просить з'ясувати у Чижинського щодо невиплати їй грошей «по жилой работной записи»⁴⁸. У 1681 р. Чижинському збільшують платню за його чолобитною. Чолобитник стверджував: працюю «денно и ношно и на дому твои, великого государя, книги непрестанно перевозжу»⁴⁹.

Структура доходів перекладачів включала річний оклад, поденний корм, підйомні гроші на посольські й полкові посилки, разові дачі, натуральні дачі та земельні володіння. Один з останніх документів, в якому згадують Чижинського, відноситься до 1698 р., його чолобитна, в якій він просить видати на будівництво двору в рахунок платні грошей⁵⁰ (можливо, будинок міг згоріти, як це було у 1692 р. з іншим перекладачем – Семеном Лаврецким). Степан Чижинський, починаючи з 1683 р. отримував також дипломатичні призначення. Перше таке призначення – у складі посольства окольничого К. О. Хлопова в Стамбул. Однак через зміни у зовнішньополітичній ситуації, посольство було повернуто з Севська, не доїхавши до місця призначення. Надалі він неодноразово згадувався у дипломатичних документах: в 1684 р. брав участь у переговорах в Дорогобужі, у 1686 р. разом з боярином Б. П. Шереметєвим був направлений до Варшави та Відня, у 1695 г. – знову до Відня. Ймовірно, був у складі армії Б. П. Шереметєва проти турків⁵¹. Помер Чижинський в 1709 р.

Цікавим є подальший пошук документів, що містять інформацію про його внесок в створення театральних постановок, підтвердження авторства «Комедії про Давида з Голіафом» і «Комедії про Бахуса з Венус». Ранні роки життя С. Чижинського, до його участі у військових кампаніях у званні ротмістра в полку гетьмана Потоцького, на жаль, поки не досліджені. Пошуки документів, що відносяться до військової служби Чижинського в польській армії, можуть розширити коло знань про дану людину. Ймовірно, певна інформація про нього може бути знайдена в документах, що зберігаються в архівах українських і польських архівах. Зацікавлення викликає також його діяльність як вчителя у Києво-Могилянському колегіумі, а також, ймовірно, участь в постановках шкільного театру. Пошук і залучення нових документів про цього перекладача Посольського приказу і його життя до переселення в Російську державу, допоможе краще зрозуміти причини й мотивацію прийнятого ним рішення залишитися в Москві і вступити на службу російському цареві.

⁴⁵ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 1. Д. 1868. Л. 1.

⁴⁶ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 2. Д. 2892. Л. 1–3.

⁴⁷ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 2. Д. 3125. Л. 1–2.

⁴⁸ РГАДА. Ф. 159. Оп. 2. Ч. 2. Д. 3718. Л. 1.

⁴⁹ Лукичев М. П. Новые архивные документы... С. 44.

⁵⁰ РГАДА. Ф. 138. Оп. 1: 1698 г. Д. 18. Л. 1–10.

⁵¹ Лукичев М. П. Новые архивные документы... С. 47.

REFERENCES

- Barsov, E. V. *Novye rozyskanja o pervom periode russkogo teatra* [in Russian].
- Belyakov, A. V. (2017). *Sluzhaschie Posolskogo prikaza 1645–1682 gg.*, Sankt-Peterburh [in Russian].
- Bogojavlenskij, A. I. (1914). *Moskovskij teatr pri tsariach Aleksee I Petre*, Moskva [in Russian].
- Bogoslovsky, M. M. (1899). *Smolenskoyt schlyachetstvo v XVIII viefkie*, *Zhurnal ministerstva narodnogo prosvyazheniya*, (322) [in Russian].
- Vsevolodsky-Gerngross, V. (1957). *Russkij teatr. Ot istokov do serediny XVIII viefka*, Moskva [in Russian].
- Kharlampovich, K. V. (1914). *Malorusskoye vliyanie na velikorusskuyu zerkovnyu zhiz'n*, Kazan [in Russian].
- Kudryavtsev, I. M. (1963). «Izdatel'skaya» dejatel'nost Posolskogo prikaza (K istorii russkoj rukopisnoj knigi vo vtoroj polovine XVII v.), *Kniga: issledovanija i materialy*, Moskva [in Russian].
- Lukichev, M. P. (1997). *Novye arkhivnye dokumenty o zhizni i tvorcestve perevodchika XVII viefka S. F. Chizinskogo*, *Issledovanija po istochnikovedeniju istorii Rossii (do 1917 g.)*, Moskva [in Russian].
- Nikolaev, S. I. (1981). *Proizvedeniya Jana Zhabchiza v russkikh perevodakh XVII viefka*, *Trudy otdela drevnerusskoj literatury*, Leningrad, (36) [in Russian].
- Oparina, T. A. (2007). *Inozemtsy v Rossii XVI–XVII vv.*, Moskva [in Russian].
- (1972). *Russkaja dramaturgija poslednej chetverti XVII i nachala XVIII v.*, Moskva [in Russian].
- (1992). *Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevnej Rusi*, Sankt-Peterburg, (3 (XVII v.)), (1 / pod red. D. S. Likhacheva) [in Russian].
- (2004). *Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevnej Rusi*, Sankt-Peterburg, (3 (XVII v.)), (4 / pod red. D. S. Likhacheva) [in Russian].
- Sobolevskij, A. I. (1903). *Perevodnaya literature Moskovskoj Rusi XIV–XVII viefkov*, Sankt-Peterburg [in Russian].
- (2006). *Smolenskaya schlyachta: v 2 t.*, Moskva, T. 2: *Spiski schlyachty, khranyaschiesya v Rossijskom Gosudarstvennom Arkhivе drevnikh aktov* [in Russian].
- Shpilenko, D. P. (2006). *Materialy k rodosloviuy smolenskogo dvoryanstva*, Moskva [in Russian].

Yaroslava MARTYNOVA. West Russian nobleman S. Chizhinsky and his fate in the Russian state.

In the second half of the XVI–XVII centuries, the Russian authorities supported migration to the state. The government willingly attracted foreign specialists to the Russian service. Natives of the Polish-Lithuanian Commonwealth were one of the most significant groups of «foreigners» in the Russian state. In the course of numerous Russian-Polish wars in the 17th century, a number of former prisoners of war, representatives of the gentry' class, passed into the service of the Russian Tsar. Immigrants poured into the ranks of the service nobility. Many of them made up for the lack of qualified civilian and military personnel. The West Russian nobleman S. Chizhinsky stood at the origins of the Russian court theater and participated in cultural construction in his new homeland. The article uses a preserved excerpt of his questioning

speech, compares data from this document with previously published by E. Barsov biographical data from the «manuscript», given without specifying the source of its origin. Other researchers did not cite this questioning speech; biographical data were mainly cited with reference to the E. Barsov's article about the court theater of Tsar Alexei Mikhailovich.

Keywords: the Polish-Lithuanian Commonwealth, Rus voivodeship, gentry, the Russian state, theater, Ambassadorial Prikaz, translator.